

Apjir/ e-ISSN: 2602-2893

Cilt: 7, Sayı: 1, 2023, ss. 103-123/ Volume: 7, Issue: 1, 2023, pp. 103-123

Journal homepage: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/apjir>

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

KEMALPAŞA VE ÇEVRESİNDEKİ DİNİ ZİYARET YERLERİ ÜZERİNE BİR DİN SOSYOLOJİSİ ARAŞTIRMASI

Hicret HATUN

Uşak Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Uşak
Usak University, Department of Philosophy and Religious Studies, Usak/Turkey
hicrethatun25@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2793-3428
ror.org/05es91y67

Ramazan BULUT

Dr. Öğr. Üyesi., Uşak Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Uşak,
Assist. Prof., Usak University, Department of Philosophy and Religious Studies, Usak/Turkey
r.bulut64@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2457-2444
ror.org/05es91y67

Öz

Kutsal, insanlık tarihinde, insanlık kadar eski ve insanın bilincinde var olan bir unsurdur. Kutsalın tezahürleri, Anadolu inanç tarihinde genel olarak, mezar, yadır, türbe, makam ve çeşme gibi mekânlarda farklı uygulama ve ritüellerle toplum tarafından kabul edilmiştir. Toplum içerisinde bulunan zengin uygulama ve ritüeller, toplumdaki farklı dini gruplar içerisinde çeşitlenmektedir ve bu durum dini ziyaret mekânlarının sosyo-kültürel bir çözümlemesini gerekli kılmaktadır. Çok kültürlü bir yapıya sahip olan İzmir İli Kemalpaşa ilçesi bu çalışmanın araştırma alanı olarak belirlenmiştir. Araştırma ile Kemalpaşa ve çevresindeki 19 ziyaret mekânındaki ziyaretçiler ve yerli halkla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılarak mekanlar incelenmiştir. Çalışmanın bulguları ise Kemalpaşa ilçesinde bulunan ziyaret yerlerinin büyük bir çoğunluğunun Alevi/Türkmen gruplar tarafından benimsenmiş olduğu söylenebilir. Bu ziyaret yerlerinin yoğunluğunun ve uygulanan ritüellerin farklılığı ziyaret eden dini gruba göre değişmektedir. Sünni bireyler ziyaret edilen mekânlarda genel olarak dualar okuyarak ziyaretini tamamlarken, Alevi/Türkmen bireyler, dualar etme, çaput bağlama, mum yakma, etrafta bulunan taş, tahta veya yapraklarla dileklerini illüstre etme gibi uygulamaları bulunmaktadır. Yine Alevi/Türkmen bireyler dileklerinin kabul olması sonrasında mekânı tekrar ziyaret ederek adaklarını adayıp çevredeki insanlarla paylaşarak kutlama ve şenlikler yapılmaktadır. Sonuç olarak, Kemalpaşa'da ziyaret fenomeni yoğun olarak Aleviler tarafından, gizli olmayan ritüellerle gerçekleştirilen bir halk inancı olmasına rağmen sünni bireyler arasında da popülerliği az da olsa bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ziyaret Dindarlığı, Ziyaret Yerleri, Alevi Türkmenler, Kemalpaşa.

Geliş Tarihi: 09.03.2023

Doi: doi.org/10.52115/apjir.1262926

Kabul Tarihi: 01.04.2023

A STUDY OF SACRED VISITING PLACES IN AND AROUND KEMALPAŞA

Abstract

Sacred is an element in human history as old as humanity and existing in human consciousness. The manifestations of the sacred have generally been accepted by the society in the history of Anatolian faith with different practices and rituals in places such as tombs, maqams and fountains. The rich practices and rituals in the society are diversified within different religious groups in the society, and this situation requires a socio-cultural analysis of religious visiting places. The district of Kemalpaşa in İzmir, which has a multicultural structure, has been determined as the research area of this study. In this study, semi-structured interviews were conducted with visitors and local people in 19 visiting places in and around Kemalpaşa, and the places were examined. The findings of the study show that many visiting places in Kemalpaşa district have been accepted and visited by Alevi/Turkmen groups. The number of visitors and rituals applied in these places vary by the religious group that visits. While Sunni individuals generally complete their visits by reciting prayers in the places visited, Alevi/Turkmen individuals have practices such as praying, tying scarfs and rags, burning candles and illustrating their wishes with stones, wood or leaves. After wishes granted, Alevi/Turkmen individuals hold celebrations and festivals by the visiting place, dedicating their vows and sharing them with the people around. As a result, in Kemalpaşa, visiting piety along with some non-secret rituals is mostly adopted by Alevi people though it also has some popularity among Sunni individuals.

Key Words: Visiting Piety, Visiting Places, Alevi Turkmens, Kemalpaşa.

Atf / Cite as: Hatun, Hicret-Bulut, Ramazan. "Kemalpaşa ve Çevresindeki Dini Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması". *Apjir* 7/1 (Nisan 2023), 103-123.

Giriş

Modernleşmeyle birlikte pozitivist gerçeğin hâkim olduğu seküler dünyada dini ve hissi yönelimler tartışılan ya da yok sayılan inanışlar olmuşlardır. Geleneksel sekülerleşme argümanı, toplum modernleştikçe, dinin rolünün, kişinin özel ve sosyal hayatı üzerinde hiçbir etkisi kalmayana kadar azaldığını iddia eder.^{1 2} Bu süreç kültürel yozlaşmayı, anlamsal belirsizliği, bireysel ve kültürel parçalanmayı ve değişimleri meydana getirdi. Bundan dolayı, modernleşme, kültürel değerlere karşı sekülerleşmeyi ve buna bağlı tek tipleşmeyi kaçınılmaz olarak niteler. Beklenen değişimlerin aksine kültürel kimlikler ve davranışlar azalmasına rağmen tamamen yok olmamış ve günümüzde de etkileri görülmektedir.

İnsanoğlunun doğüstü güçlere inanmasının yanı sıra inandıkları dindeki veya halk inanışları içerisindeki önemli kişilerin veya nesnelerin bazı güçlerinin varlığı düşüncesi farklı dinlerde de karşımıza çıkmaktadır. İslam içerisindeki farklı görüşlere rağmen gerek Türk-İslam toplumunda gerekse İslam öncesi Türk topluluklarında ise geçmişten günümüze kadar mabetler, taşlar, çeşmeler, ağaçlar gibi yerler kutsal sayılmıştır. Anadolu'da halk inanışları türbe ziyaretleri başta olmak üzere kutsal ağaç, kutsal, su

¹ Steve Bruce, "A Sociology Classic Revisited: Religion in Banbury", *Sociological Review* 59/2 (Mayıs 2011), 201–222.

² Bryan Wilson, "Secularisation." *Key Ideas in Sociology* (Cheltenham:Nelson Thornes Ltd, 2003), 183.

KEMALPAŞA VE ÇEVRESİNDEKİ DİNİ ZİYARET YERLERİ ÜZERİNE BİR DİN SOSYOLOJİSİ ARAŞTIRMASI

çeşme, kutsal kaya veya kutsal kabul edilmiş dağ, tepe olmak üzere kutsalın tezahürünü dini, sosyal ve kültürel bir bütünlük arz edecek şekilde görmek mümkündür.³

Çalışma alanı olan Kemalpaşa ilçesinde birçok ziyaret yeri mevcuttur. Ayrıca bu bölgedeki Alevi dedelerinin türbelerinin bulunması çalışmamızı daha da çeşitlendirmiştir. Bu sebeple, toplumdaki yaşam tarzı, inanış ve toplumun sosyo-kültürel yapısı içerisinde kabul edilen türbe ziyaretleri, liberal bir şehir olarak tanımlanan İzmir'in Kemalpaşa ilçesinde belirgin şekilde yaşanması din sosyolojisi açısından incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Araştırmanın amacı Kemalpaşa ilçe merkezi ve yakın çevresinde kutsallık atfedilip ziyaret yerleri haline gelmiş olan mekânların din sosyolojisi açısından nitel araştırma yöntemi kullanarak incelemektir. Bu bağlamda söz konusu dini ziyaretler mekânlarının sosyal, kültürel ve dini olarak ziyaret etme amaçlarını, ziyaret esnasında var olan ritüelleri, ziyaret sonrası davranış ve değerlendirmelerini ziyaret olgusu ile birlikte din sosyolojisi penceresinden çözümlemesini sunmaktır.

1. Dini Ziyaret Olgusuna İlişkin Kavramsal Çerçeve

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Anadolu toprakları birçok kültürü de içinde barındırmıştır. Gerek eski Türk inancı olarak gerekse Türk İslam kültürü açısından bakıldığında kutsal ziyaret dindarlığı, halk inanışı, popüler dindarlık gibi kavramlar kendisini göstermiştir. Kutsaldan medet umup, ritüellerle tazimde bulunmak, kutsal mekânların ziyaret edilmesi noktasında ayak izleri olmuştur. Kutsal mekânların din sosyolojisi açısından bir değerlendirmesi bu ayak izlerini takip etmek, tanımlamak ve araştırma çerçevesinde ortaya koymayı gerekli kılmaktadır.

Manas destanında Yakup Han çocuğu olmayan eşine ettiği sitemi şöyle dile getirmektedir: "Seninle evleneli tam 14 yıl oldu... Bir çocuk doğurmadın. Mezarlı yerleri, yatırları ziyaret edip, kutlu yerlerde yuvarlanmadın, kutlu pınarlarda kalıp çocuk istemedin..."⁴ Bu ifadeler Türk halk inanış şekline tuttuğu ışıkla türbe ziyaretleri gibi kutsalın tezahürü sayılan şifalı sular, kutsal kayalar, taşlar önemli sayılmışken ritüellerle de ziyaret olgusunun içi doldurulmuştur. Eski milletlerin dini inancı, güçlü ruhlardan yardım dilemek, her sıkıntılı ya da karanlık zamanlarda bir ışık aramak duygusuyla evliya kültürünün oluşmasında alt yapıyı oluşturmuştur.⁵

Halk inanışları kaynakları bilinmeyen gelenekler, destanlar, efsaneler ya da mitolojik unsurlarla günümüze kadar ulaşmıştır. Bu noktada halk inanışı kendisini, bir toplumun

³ Ünver Günay, "Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/15 (2003), 5-36.

⁴ Abdulkadir İnan, *Manas Destanı* (Ankara: MEB Yay, 1992), 6.

⁵ Muammer Ak, "Türk Halk Dindarlığı ve Evliya İnancı: Sosyolojik bir Yaklaşım", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 12/86 (Haziran 2018), 95-110.

eski dinlerden miras olarak kendisine kattığı, içinde bulunduğu çağ ve şartlarda uyguladığı yeni biçim, form ve içeriklerle oluşturduğu inanışlar olarak tanımlanmaktadır. Halk inanışı kavramı inananların dine sonradan eklediği ve kaynakları belli olmayan yorumlamalardır.⁶ Bu inanışlar, bir dogma olarak değil, halkın bizzat kendisinin gördükleriyle, hissettikleriyle ve geçmişten gelen bağlarıyla harmanlanıp var ettiği yorumlamasıdır.

Tek bir dinin farklı coğrafyalarda yaşayan milletlerdeki yansıması farklı yaşam ve farklı düşünce tarzlarıdır. Dolayısıyla inançlar da toplumdan topluma, kültürden kültüre değişkenlik göstermektedir. Toplumun dini yaşantısındaki kültürel ve siyasi etkileşimlerle değer kazanmış yapılar veya yerler, kimilerinde dini-kültürel değer kabul edilmişken kimilerinde ise hurafe ve batıl kabul edilerek kat'i surette reddedilmiştir. Sadece tevhit inancını esas alan Muhammed bin Adülvehhab kabir ziyareti gibi türbelerin, makamların ziyaret edilmesini reddetmiştir. Vehhabilik mezhebini kabul etmiş başta Suudi Arabistan, Afrika ve Orta Asya gibi bölgelerde Müslümanlar Vehhabilikten etkilenmiş, kabir ziyaretleri, türbe ziyareti, yüksekçe mezar yapımı veya süslenmiş yükseltilmiş mezar yapılarıyla mücadele etmiştir.⁷ Bu durumda o toplum ziyaret kavramını ne kadar kapatmışsa, içinde bulunduğumuz bu toplumda da değer görmüş her manevi şahsiyet, hikmetli bulunmuş her şey, güç vermiş, saygı duyulmuş ve ziyaret edilmiştir. Örneğin Tarsus'taki Makam-ı Danyal Türbesi. Büyük şahsiyetler için mezarı olmadığı halde orada defnedilmiş gibi makam yapıları vardır ve inananlar tarafından ziyaret edilen popüler yerlerdendir.⁸ Halk arasında kendiliğinden ortaya çıkan bir dindarlık var ki oda popüler dindarlıktır. Popüler dindarlık, herhangi bir dinin (örn., Hristiyanlık, Yahudilik ve İslam gibi) söylemleri dışında halk arasında systemsiz inanç ve uygulamalardan oluşmuş, eski kültür ve inanç sistemleri ve semavi dinlerden taşan kavramların karışımıdır.⁹ Ziyaret fenomeni bireylerde ve toplumda vazgeçilmez bir etkinlik haline dönüşmesiyle popüler dindarlık durumuna varmaktadır. Popüler dindarlık, varlığını halkın gündelik yaşamı içerisinde geliştirirken, dinin olmasını istediği ilke ve uygulamalardan da uzaktır. Bununla birlikte daha çok şekilcilik hâkimdir.¹⁰ Dinin asıl anlam dünyası gibi derin teolojik konulardan uzak, daha yüzeysel olup, daha kuralcı ve görünürdür.¹¹ Evrensel bir din olan İslam'a aykırı olmamakla birlikte toplumun geçmişte olan kültürel özellikleri ve değerleriyle harmanlanarak dinin yeniden şekillenmesi ya da farklı bir tarz ile ifade edilmesi, halk dini ya da halk inanışı denilen

⁶ Kemal Polat, "Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar", *Dini Araştırmalar* 8/22 (Mayıs 2005), 351-356.

⁷ Rifat Türkel, "Etkileri Açısından Vehhâbilik (Suûdi Arabistan Dışı Ülkeler Örneği)", *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/8 (Ekim 2013), 699-718.

⁸ Tarsus Kaymakamlığı, "Makam-ı Danyal Camii (Danyal Peygamber Türbesi)" (Erişim 17 Ocak 2023).

⁹ Mustafa Arslan, Popüler Dindarlık Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/4 (2003), 97-116.

¹⁰ Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat*, Erzurum Kitaplığı, (1999), 103.

¹¹ Günay, *Erzurum ve Çevre*, 104

KEMALPAŞA VE ÇEVRESİNDEKİ DİNİ ZİYARET YERLERİ ÜZERİNE BİR DİN SOSYOLOJİSİ ARAŞTIRMASI

popüler dindarlığı ortaya çıkarmıştır.¹² Popüler dindarlığın merkezleri olarak kutsallığına inanılmış ağaçlar, su kaynakları, kayalar, taşlar tepeler, mağaralar, yadır, tekke gibi morfolojik unsurlar popüler dindarlık merkezlerini oluşturmaktadır.

Kutsal sayılmış yerler kişilerin şahsi istek ve ihtiyaçları için olduğu gibi özellikle de kutsal sayılan günlerde de ziyaret edilen, içinde metfun olan veya metfun olduğuna inanılan zatın yüzü suyu hürmetine dualar etmek amacıyla gidilen yöresel ziyaret yerleridir.¹³ Bu dualar, üst sınıf ekonomik gücüne sahip olma isteği ya da iş bulma, iş kurma, borçtan kurtulma, bolluk bereket, hastalıklardan kurtulma veya evlat sahibi olmak için yapılan, ziyaret dindarlığının bir ritüelidir.¹⁴ Ziyaret dindarlığı modern hayatta karşılaşılan sorunlara alternatif bir çözüm niteliği taşıması dolayısıyla popüler dindarlığın yansıması olarak varlığını koruyan sürekliliğini sosyal değişim ve etkileşimlerle devam ettiren bir olgudur.¹⁵

2. Dini Ziyaret Olgusuna Teorik Yaklaşımlar

İnsanoğlunun hayatının önemli mekânlarla dolu olduğu ve buna bağlı olarak da ziyaret dindarlığının aslında insanoğlunun tarihi kadar eski olduğu söylenebilir.¹⁶ Bu sebeple, bu önemli yerlerin araştırılması, sosyolojinin de içerisinde olduğu birçok alanda (antropoloji, coğrafya ve çevresel psikoloji) gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalar göstermiştir ki, insanlar bu önemli yerlere birçok duygusal anlamlar yüklemişler: Bu yerler insanlara istikrar ve güvenlik sağlamış, dayanak noktası olmuş insanlara sembolik bir hayat çizgisi sunmuştur.¹⁷ Bu sebeple, yapılan birçok araştırmada kutsal yerler ve ortamlar çalışılmış ve dinin ziyaret yerlerine karşı oluşan bağlılığına ve etkisine odaklanılmıştır.¹⁸ Modern hayatta din ve kutsalın önemini yitirmekten uzak olduğu ve din, birçok sosyal gerçekliği [özellikle kutsal mekânlara yapılan ziyaretleri] farklı şekillerde etkilemektedir.¹⁹

¹² Muammer Ak, "Ziyaret Fenomeni Bağlamında Türk Popüler Dindarlığı", *Toplum Bilimleri Dergisi* 9/18 (Temmuz 2015), 279-296.

¹³ Andrew Mcgregor, "The Circassian Qubba-s of Abbas Avenue, Khartoum: Governors and Soldiers in 19th Century Sudan", *Nordic Journal of African Studies* 10/1(2001), 13.

¹⁴ Hakkı Karasahin, "Din Sosyolojisinde Ziyaret Dindarlığı: Şanlıurfa Örneği", *Ekev Akademi Dergisi* 16/53 (Güz 2012), 279-294.

¹⁵ Ramazan Bulut, "Türk Halk İnanışları Bağlamında Dini Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım: Uşak Örneği" *Halk İnanışları ve Uygulamaları*, ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Nobel Yayınları, 2021), 483-497.

¹⁶ Edward Relph, *Place and Placeness*, (London, UK: Pion Limited, 1965), 141.

¹⁷ Relph, *Place and Placeness*, 142; Barbara B. Brown - Douglas D. Perkins, "Distruptions in Place Attachment", *Place Attachment. Human Behavior and Environment*, ed. Altman, I., Low, S.M. (Boston: Springer, 1992), 279-280.

¹⁸ Shampa Mazumdar - Sanjoy Mazumdar, "Sacred Space and Place Attachment", *Journal of Environmental Psychology* 13 (1993), 231-242.

¹⁹ Stephen Warner - Judith G. Wittner, ed. *Gatherings in Diaspora: Religious Communities and The New Immigration* (Temple University Press, 1998), 333.

Ziyaret ve ziyaret dindarlığı, uzun zamandan beri, sosyologlar tarafından dindarlığın farklı bir formu olarak çalışılmaktadır.²⁰ Ziyaret dindarlığı kutsalın farklı bir tecellisi ve yaşam şekli olarak tanımlanmaktadır.²¹ Eliade kutsalın çok boyutluluğunu tarihin ilk gününden günümüze kadar farklı şekillerde yaşanmasını, yani kutsalın çeşitliliğini ve zenginliğini “kutsalın kipleri” olarak ifade etmiştir. Buradan dünyadaki, zaman ve mekân da dâhil, her şey kutsallaştırılmıştır. Ziyaret dindarlığının temeli kutsal sayılan “şeylerin” (mezarlar, türbeler, eşyalar, ağaçlar, sular, taşlar ve kişiler) irrasyonel, gizemli, esrareniz ve aşkın öğelerle ilişkilendirilmesinden kaynaklanmaktadır.²² Bu çalışmada ziyaret dindarlığını tek bir kuramsal yaklaşımla incelemek yerine, bütün yönlerini kapsayacak bir şekilde açıklayabilmek için dört temel teorik yaklaşım kullanılacaktır. Bu kuramlar; Weber’in karizmatik otorite tipi ve mahrumiyet, sosyalleşme, anlam arayışı ve rasyonel seçimidir.

2.1. Weber’in Karizmatik Otorite Tipi ve Mahrumiyet Kuramı

Weber’in bu kuramında temel faktör isminde de belirtildiği gibi kişilerin sahip oldukları karizmadır. Karizma kavramı, kişilerin sahip oldukları tanrıyla ilişkili, insan üzeri veya en azından özel ve istisnai denebilecek güçler ve özelliklere sahip olmaları ile tanımlanmaktadır. Kahramanlar, azizler, evliyalar, peygamberlerin karizmatik lider olarak tanımlanması ve gerçekleşen ziyaret dindarlığı kutsalla olan bağlarından kaynaklanmaktadır.²³ Esrareniz güçlerin toplumsal hayatta etkilerinin olduğunun hissedilmesi veya düşünülmesi, bu karizmatik kişilerin aynı zamanda korkutucu ve cezalandırıcı bir karaktere bürünmesine sebep olarak toplumda kültürel örüntüler ve rutinler oluşturmaktadır. Bu kişiler ve yaşadıkları bölgelerde gerçekleşen ziyaret dindarlığı birtakım kurallar ve usullere bağlı olarak gerçekleştirilmektedir.

Karizmatik liderlerin sahip oldukları güçler, yoksunlukla savaşılan halkın mahrumiyeti ve ihtiyaçlarını giderecek kadar çoktur. Ziyaret yerlerindeki çeşitlilik ve yoksunlukları giderdiği düşüncesi Marx’ın dini alt sınıfların mahrumiyetlerini gideren bir teselli kaynağı ve sığınak olarak tanımlanmasının sebebidir.²⁴ Marx’ın alt sınıflar ve din arasındaki ilişkiyi açıkladığı yaklaşımı birçok din sosyoloğu ve Weber sosyolojisinde neredeyse aynı şekilde kullanılmıştır.^{25, 26, 27} Bu bağlamda, toplumsal hayatta, sosyal,

²⁰ Hikmet Tanyu, *Türkiye’de Adak ve Adak Yerleri* (Ankara: Elips Kitap, 2007), 34; İskender Oymak, Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni”, *Dini Araştırmalar* 5/14 (2002), 131-148; Karasahin, Ziyaret Dindarlığı Şanlıurfa, 279-294

²¹ Mircea Eliade, *Images and Symbols: Studies in Religious Symbolism* (Princeton University Press, 1991), 39.

²² Ünver Günay, ed. *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri* (Önder Matbaacılık, 1996), 104-105.

²³ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları* (Çev. Taha Parla, İstanbul: İletişim, 1993), 324-326.

²⁴ Karl Marx – Friedrich, Engels, “Din ve İdeoloji”, Çev. Mevlüde Ayyıldızoğlu, Der: Yasin Aktay- M. Emin Köktaş, *Din Sosyolojisi* (Konya: Vadi yay, 1998), 120-122.

²⁵ Rodney Stark - Charles Glock, “The New Denominationalism”, *Review of Religious Research* 7/1 (1965), 8-16.

²⁶ Rodney Stark - William Sims Bainbridge, *The Future of Religion: Secularization, Revival, and Cult Formation* (Univ of California Press, 1985), 150.

²⁷ Joanna Mack – Stewart Lansley, *Poor Britain* (Londres: Allen and Urwin, 2009).

KEMALPAŞA VE ÇEVRESİNDEKİ DİNİ ZİYARET YERLERİ ÜZERİNE BİR DİN SOSYOLOJİSİ ARAŞTIRMASI

ekonomik ve kültürel yoksunluk, bireyleri ziyaret dindarlığına yönelttiği söylenebilir.²⁸ Weber'e göre göreceli yoksunluklar sonucunda insanların sahip oldukları hayatlarda örgütlenmeler ve rutinler karizmatik liderler çevresinde gerçekleşmektedir.²⁹

Göreceli yoksunluk beş boyutta açıklanmaktadır:³⁰ İlk olarak, ekonomik yoksunluk, alt gelir grupları içerisinde bulunan fakir ve yoksullarda genellikle ortaya çıkar. İkinci olarak, sosyal yoksunluk, insanların toplum tarafından kabul gören makam, rol, mevki ve statülere ulaşmada yaşanan sıkıntıların olduğu durumlarda görülür. Üçüncü olarak, organizma yoksunluğu, insanların hasta ve engellilik gibi sorunlar sebebiyle diğer insanlardan daha eksik hissetmeleri durumlarıdır. Dördüncü olarak, ahlaki yoksunluk birey ile toplum arasında değer sistemi uyumsuzluğundan kaynaklı çatışma olması durumunda ortaya çıkar. Son olarak, psikolojik yoksunluk ise bireyin kendisini toplumla bütünleştirici değerlendirme ve yorumlama kabiliyetine sahip olmaması durumudur. Dolayısıyla, bireyler sosyal, ekonomik veya bedensel mahrumiyetlerini gidermek için karizmatik güç sahibi olarak algılanan kişiler ve "şeylere" ziyaret dindarlığını yapmaktadır.

Tüm bu yoksunluk gruplarının karşısında dinin temelini oluşturduğu mekanizma vardır ki bu mekanizma ümitsiz, yoksul, hayattan beklentileri olmayıp keder dolu kimselere teselli olan, karanlık dünyalara umut ışığı olmuştur. Umudu, teselliyi simgeleyen din, bireylerin dünyevi yaşantılarında sabredip yaşamdan sonraki ahiret hayatında mükâfatlandırılacaklarından dolayı ümitvar olmalarını sağlar. Böylelikle yoksunluk kuramı bireylerin dünya hayatında karşılaştıkları engeller, sıkıntılar ya da hayal kırıklıkları karşısında yalnız olmadıklarını bilip, sebat göstermeleri sonucunda her şeyin sona erip mükâfata mazhar olacaklarını ileri sürmektedir.

2.2.Sosyalleşme Kuramı

Sosyalleşme, toplum tarafından kabul edilen norm ve değerlerin bir nesilden diğerine aktarılması ve içselleştirilmesi olarak açıklanır. Sosyalleşme kavramının kökenleri, Durkheim'ın sosyal dayanışma ve bütünlük tartışmalarına dayanmaktadır. Durkheim din aracılığıyla sosyal dayanışmanın güçlendiğinden bahsetmiştir.³¹ Dini davranış doğduğumuz andan itibaren içinde bulunduğumuz çevrenin aktarımlarıyla ve bireyler tarafından içselleştirilmesiyle düşünceler davranışa dönüşür ve bu sosyalleşme kuramı ile açıklanmaktadır.³² İnanç ve tecrübeler, kültürün parçası olduğuna göre kültürün diğer unsurları gibi dini davranışta nesilden nesile aktarılmaktadır.

²⁸ Peter Berger, "Sekülerleşme Yanlışlandı", çev. M. A. Kirman, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1* (2008), 271-281.

²⁹ Berger, *Sekülerleşme Yanlışlandı*, 271-281

³⁰ Charles Glock – Rodney Stark, *Religion and Society in Tension*, (Chicago: Rand McNally, 1965) .

³¹ Alexander Gofman, "Tradition, Morality and Solidarity in Durkheim's Theory", *Istanbul University Journal of Sociology* 39/1 (Ekim 2019), 25-39.

³² Paul Vermeer. "Religious Education and Socialization", *Religious Education* 105/1 (Feb 2010), 103-116.

Bireyler içinde bulunduğu toplumda, sosyal olayları etkileşimleriyle tekrarlar. Weber de sosyolojiyi insanlar arasındaki ilişkilerden ortaya çıkan beşerî hareketler bilimi olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla Bireyin ilk sosyalleştiği çevre ailedir. Ailede dini kültürel sosyalleşme bireyin önünde rol model olan aile büyükleriyle olmaktadır. Aile içi iletişim ve etkileşim ile başlayan sosyalleşme okulda, sokakta, işyerinde gelişerek devam eder. Birey sosyalleşme sürecinde, toplumun bireyden beklentilerini toplumdaki rolüne en uygun tavrı takınması gerektiğini bilen ve ona uygun hareket etmesi gerektiği şekilde yetişir. Dolayısıyla sosyalleşme kuramı, bireyin toplum tarafından kontrol edilmesi ile görünmez ancak etkili bir elin yönlendirmesi ve sosyal rollerini benimsemesini ister. Bu süreci başarı ile tamamlayan birey toplumsal sorumluluk bilincini kazanarak toplumda alması gereken kimliğini kazanır. Bu süreç hızlı bir şekilde ya da aniden olmayıp peyderpey olmaktadır.

Kişilik tipi oluşumunda çevre etkileşimlerinde dini davranış ya da dini öğelerin yer alması dini sosyalleşmeyi ortaya çıkarmıştır. Dini sosyalleşme, bireyin içinde bulunduğu topluma ait dini-kültürel unsur, sembol ve değerleri öğrenerek kendi kişiliğine katması dini kişilik ve dini kimlik sürecini oluşturmaktadır.³³

Sosyalleşme süreci bireyin kişiliğinin olduğu bir süreçtir. Bu esnada birey norm ve değerleri, dini inanç ve pratikleri, gücünü dinden alan davranışları, toplumsal manevi değerleri sosyal çevresinden alarak içselleştirir. Bu süreç, bireyin içine doğduğu çevre ile başlayarak eğitim öğretim yoluyla, dolaylı ya da dolaysız bir şekilde, örtük ya da açık bir öğrenme ile ölüncüye kadar devam etmektedir. Öyleyse insanların algılama düşünme ve davranışlarındaki beraberlik sosyal olayları oluşturmaktadır.³⁴ Toplumsal olaylar genelleşerek birçok insan tarafından da tekrarlanan davranışlara dönüşmüştür.

Dinin etkili olduğu alanlarda kolektif hafıza belirleyici olmuştur. Bu anlamda kolektif hafıza unsurları olan kültür gibi gelenek, yazı, dil, inanç ve ritüeller, zaman ve mekân, ahlak, değerler, siyaset, hukuk gibi unsurlar toplum için son derece önemlidir. Kolektif hafıza ile birlikte din varlığını canlılığını ortaya koyar. Cemaatle kılınan bir vakit namazın evde yalnız kılınan namazdan 27 kat daha faziletli oluşu kolektif hafızanın canlılığı, bireyin sosyalleşmesi, sosyal bir ruh kazanması ve dini kültürel yönünün gelişmesi için önemli kılmaktadır. Kutsal günlerin İslam'da Cuma, Hristiyanlıkta Pazar, Yahudilikte cumartesi gibi, kutsal sayılmış cami, sinagog, kilise, türbeler veya azizlerin mabetleri gibi yerler insanların sosyalleşmeleri açısından önemli sayılmıştır. Bu alanlar dinin en önemli etki alanına girmektedir.³⁵

Rudolf Otto'nun tanımıyla "Din kutsalın tecrübesidir." Şeklinde bakıldığında bu tanımlama sosyalleşme kuramının özetidir denilebilir. Nitekim eğer dinin tecrübeyle

³³ Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi*, (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2012), 75-89.

³⁴ Günay, *Türk Halk Dindarlığı*, 5-36.

³⁵ Ejder Okumuş, "Hacı Bayram-ı Veli, Şehir ve Toplumsal Değişim", *II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı 2* (2017), 231.

tezahür etmesi sadece onu tecrübe edenle kısıtlı kalsaydı, diğer insanlara yansımaları söz konusu olamazdı. Bundan dolayı nitelikli bir dini tecrübe insanda sınırlı kalmaz, başkalarına da etkilerini yansıtır. Böylece bireyleri sosyal açıdan çevreler ve bireylere ait bir olgu (Örn. Öksürük Dede) diğer insanlarla etkileşim sonucu toplumda yaygınlaşır.³⁶ Buna bağlı olarak, ziyaret dindarlığı da bireylerden bağımsız olarak gelişmiş, bireyi aşan bir olgu haline gelmiştir. Bireyi aşan bu olgu etkileşimler ve soyalleşmeyle kuşaktan kuşağa aktarılmış ve insan eylemlerine yön vermiştir. Bu konuda Kurt, Tanrı ve insan arasındaki o özel ilişki gizli kalmayıp dışarıya vurmuş bir renk, bir duygu ve bir davranış olarak yansıtılması kültür, inanç ve ahlaki sistemlerin içerisinde yer alan bir davranış halini almasına sebep olacağını belirtmiştir.³⁷ Bu bağlamda dışarıya vuran dini tecrübelerin ziyaret dindarlığının temellerini oluşturduğu söylenebilir.

2.3. Anlam Arayışı Kuramı

Sosyolojide değerler, toplumsal yaşam içerisindeki normların temelini oluşturan inanç ve tutumların işlevlerini işaret eder. Antropolojide değerler, ilk önce ekonomik açıdan değiş tokuş bağlamında karşılık bulurken, sonrasında karşılıklı hediyeleşme eylemi üzerinden anlam olarak değerlendirilir.³⁸ Anlam ve önem kavramları birbirleriyle bağlantılıdır. Bu bağlamda, “şeylerin” önem ve anlam ilişkisi işlevselliğinin belirleyicisidir. Toplumsal değer olarak çocuk sahibi olmak, aile kurmak, sağlıklı olmak ve bir şey istemek de dâhil hepsi toplum içerisinde önemli olduğu için anlamlıdır. Bu değerler kurumsal anlamlarından dolayı işlevseldirler. Bu açıdan ele aldığımızda bazı değerler toplumsal yaşam içerisinde anlamlarını işlevsel olduğu için korurken, bazıları anlama karşılık bulamadıkları için işlevselliğini yitirdiler ve yok oldular.

Anlam arayışı kuramı toplumsal açıdan dinin paylaşılmış anlamlandırılmasıdır. Durkheim’a göre, din ve toplumu iç içe geçmiş, birbirinden ayrılamayan gerçeklikler olarak görmüş ve insanın kendini ve dünyayı tanıyıp anlamlandırması ilk olarak din aracılığıyla olmuştur. Durkheim’ın sacred (kutsal) ve profane (mukaddes olmayan) kavramları çerçevesinde, toplum tarafından bazı nesnelere veya davranışlara toplumsal düzene sağladığı katkı ile anlamlandırılarak kutsallaştırılmış veya kötü ilan edilmiştir. Bu bağlamda anlamlandırma, toplumsal olarak paylaşılan ve toplumsal yaşama ve düzene sağladığı katkı çerçevesinde din aracılığıyla gerçekleşmiştir.

William James’e göre ise “inançlar doğru oldukları için işe yaramazlar, işe yaradıkları için doğrudurlar”.³⁹ Bu açıdan James, inanç ve fikirlerin ne derece önemli olduğuyla değil, psiko-sosyal açıdan ne denli etkili olduğuyla ilgilenmiştir. Anlam arayışı kuramı toplumsal paylaşımı bireylerin hissettikleriyle ve yöneldiklerini destekleyecek bir

³⁶ Ali Köse – Ali Ayten, *Türbeler: Popüler Dindarlığın Durakları* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 44.

³⁷ Abdurrahman Kurt, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 1-26.

³⁸ David Graeber, *Değer Teorisi* (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2017), 17-22.

³⁹ William James, *Pragmatism and Other Writings* (New York: Penguin Books, 2000), 24.

dayanak bulmasıyla dünyevi davranışlarını belirler. Ziyaret fenomeni, bu anlam arayışı ve işlevselliği çerçevesinde toplum içerisinde yer bulmuştur.

2.4.Rasyonel Seçim Kuramı

Güncel yaşam davranışlarından esinlenen rasyonel seçim kuramı, bireylerin risk ve maliyet dengesi ile içinde buldukları toplumda aşk, arkadaşlık, din gibi hayatın bütün alanlarındaki ilişkilerini rasyonel bir hesaplama ile en iyi tarafı seçmeyi hedefler.⁴⁰ Bu anlamda din sosyolojisinde yeni bir pencere olan rasyonel seçim kuramı dinin bireyler için ne kadar fayda sağladığı ile ilgilenmektedir. Buna göre daha çok ödül veren, daha çok fayda sağlayan dini gruplar daha çok tercih edilen olacaktır. İnsanlığın ezeli ve ebedi hayatı için en çok ikna eden dini hareketler destekçileri için talep gören dini organizasyonlar olmaktadır. Bu anlamda insanların rasyonel kabul ettikleri seçimleri, ziyaret dindarlığının toplumda popülaritesini etkileyen sebeplerden olabilmektedir. Örneğin, çocuk sahibi olmak için ziyaret edilen türbe, kişinin çocuk sahibi olmasıyla daha çok ziyaret edilip tavsiye edilmektedir. Böylelikle ziyaret yerlerinin popülaritesinin artması ve devamlılığının ziyaret yerlerinden elde edilen kazanç, kar, fayda ya da ödüllerin kulaktan kulağa yaygınlaşması ile sağlanmıştır.⁴¹

Modern dönemle gücünü yitiren dini otoriteler tartışmasıyla birlikte bireysel dindarlığın arttığı söylemleri⁴² üzerine popüler dindarlığın bir parçası olan ziyaret dindarlığı önemli bir dini davranış haline geldiği söylenebilir.

Rasyonel seçim kuramına göre dinin bireyler için sağladığı maddi manevi konfor, ödül, fayda gibi pozitif imkânlar sağlamamasıyla tercih edilebilir, dolayısıyla yeni bir paradigmadır. Bireylerin bir dine, gruba veya bir cemaate aidiyetlerini belirleyen maddi ya da manevi fayda görebilmeleridir. Daha fazla ödül ve getiriler vaat eden dini gruplara göre, daha az ödül sunan dini gruplar daha az destek görmektedir.⁴³

Rasyonel seçim kuramı faydacı bir anlayışla yayılmış ve iktisadi düşüncenin temelini oluşturmuştur. Kâr zarar mantığıyla bireylerin kendi tercihlerini ve dışarıdan gelebilecek her türlü faktörü hesaplayarak avantajlarını en üst düzeye çıkarmayı amaçlamaktadır. Buna göre bireyin pragmatik ve şahsi menfaatleri ile yaptığı eylemleri pratik rasyonellik olarak değerlendirilmiştir. Pratik rasyonellik bireylerin günlük yaşamın zorluklarıyla baş etmede uygun olan yolu belirler.⁴⁴

⁴⁰ Inger Furseth – Pal Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş: Klasik ve Çağdaş Kuramlar*, çev. İhsan Çapcıoğlu ve Halil Aydınalp, Ankara: Birleşik Yayınevi, (2011), 1/213.

⁴¹ Günay, *Türk Halk Dindarlığı*, 5-36.

⁴² Berger, *Sekülerleşme Yanılışları*, 271-281

⁴³ Furseth – Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş*, 214

⁴⁴ Kerim Özcan, “Kurumsal Söylemin Rasyonel Temelleri: Yeni Kurumsal Kuram Bağlamında Rasyonelite Tartışması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/13 (2011), 297-326.

3. Kemalpaşa ve Çevresindeki Dini Ziyaret Mekânları

3.1. Hakkı Baba Türbesi Nazarköy

Horasan erenlerinden olan Hakkı baba türbesi için her türlü dilek ve istekler için dua edilmektedir. Daha çok evlilik, öğrencilerin sınavlarında başarılı olmaları ve bunun dışında genel dua veya muratlar için de ziyaret edilmektedir. Ziyaretçilerin birçoğu türbeyle ilgili herhangi bir deneyimlerinin olmadıklarını ancak dua etmenin iyi hissettirdiği ve ağaca bağlanan çaput ya da kurdeleleri umut verdiği için taktıklarını belirtmişlerdir. Dileklerin kabul olması durumunda gelip kurban kesenlerin varlıklarından da söz edilmektedir. Evlilik için, iş yerinde yükselmek veya üniversite sınavlarında başarılı olabilmek gibi konularda dilek dilemeye gelenler vardır. Ziyaretçiler Alevi Sünni ayrımı olmaksızın her kesimden gelmektedir.

3.2. Şehit Şah Ahmet Türbesi

12./13. Yüzyıllarda Türklerin Anadolu'ya göçleri esnasındaki Türkmenlerden olan manevi- asker önderlerden olduğu düşünülmektedir. Kemalpaşa'ya 14 km uzaklıkta olan türbe üstü kapalı kübik yapıda bir hazire içerisinde yer alır. Kapalı türbenin bahçe kısmında yer alan eski taşları ise 40 askerine ait mezar taşlarıdır. Bir savaşta kumandan olup 40 askeriyle birlikte şehit düşen Şah Ahmet'in Horasan erenlerinden olduğu söylenir. Gökyaka köyüne metfun Şehit Şah Ahmet hakkında detaylı bilgilerin bulunmaması ile birlikte türbenin varlığı köy halkında büyük bir sevgi ve saygı uyandırmıştır.

Özellikle çocuk için gelen ziyaretçiler dileklerini dileyip giderler. Dileklerinin kabul olması durumunda geri dönüp kurbanlarını keserler. Türbenin canlılığını koruması özellikle cuma günleri köy halkından ziyaretlerin yapılması göstermektedir.

3.3. Mahmut Dede Türbesi

Mahmut dağının zirvesinde yer alan türbeyle ilgili efsanevi hikâyelerden bahsedilmiştir. En az 700 yıl önce gelip yurt edinen Mahmut Dedenin en büyük özelliği civar çevrede çok büyük saygı ve hürmetle anılması ve kerametlerinin olmasıdır. Mahmut Dedenin zirvede yer alması tehlikeler karşısında manen koruyucu, kerametleri ile varlığını hissettirici olmuştur. Türbenin bulunduğu zirve özellikle yaz mevsiminde orman işletme müdürlüğünün yerleştirdiği görevlilerle yangına dair gözetleme bölgesi olarak kullanılmaktadır.

3.4. Dağtekte Şifalı Suyu

Kemalpaşa ile Torbalı sınırlarında kalan Dağtekte Köyü Torbalıya 20 km uzaklıktadır. Gökyaka köyünden dağ yoluna çıkıldığında 4 km uzaklıkta olan şifalı su ziyaretçi akımına uğramaktadır. Suyun şifalı olduğuna inanılan Dağtekte Şifalı Suyu özellikle böbrek hastalıklarına, böbrek taşlarına, sindirim yolu hastalıklarına, şeker hastalığı, kum dökme

kireçlenme gibi hastalıklarda birçok kişiye şifa olduğuna inanılmaktadır. Uzun zamandır Kemalpaşa ve yakın çevresinde meşhur olan mekân, günümüzde hafta sonları Türkiye'nin diğer ucundan şifa arayanlar tarafından yoğun olarak ziyaretçi ağırlamaktadır. Özellikle böbrek taşı ve kum dökme gibi sıkıntılarda ilk çare olarak görülen mekânda çeşme başında su içilirken insanlar dua ederek Allah'tan şifa olmasını diliyorlar.

3.5.Eşref Rumi Türbesi

Eşref Rumi diye bilinen türbe Kemalpaşa'nın Çınar köyünde Çınar köy cami avlusunda yer almaktadır. Annesi bir Rum olan Eşref Rumi babası Müslüman Türklerdendir. Cami avlusunda bir çınarın altında defnedilmiştir. Gösterdiği kerametler dolayısıyla özellikle çocuk için yazdığı muskalarla ün salmıştır. Çocuk için duaya gelen kişilerin duası kabul olmuşsa çocuğu olduktan sonra 7 yıl türbede kurban kesmektedir. Sınav dönemlerinde de öğrenciler için dua eden veliler horoz kestiklerinden bahsetmektedir. Bir konuşmacıya göre ekonomik şartlardan dolayı genellikle horoz kesilmektedir. Küçükbaş hayvanın kurban edilmesinin ziyaretçileri zorladığından dolayı horoz kestiklerine değinmiştir. Genellikle çocuk için ziyaret edilse de evlilik için türbeyi ziyaret edenlerde vardır.

3.6.Adı Yok Dede Türbesi Çay Camii Mevkii

Kemalpaşa merkezde yer alan türbe üstü açık mezar şeklindedir. Merkezde yer alan Soğukpınar Mahallesi Çay Camiisine 500 metre mesafede olan türbede yatan kişinin kim olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Rivayetlere göre bir dede, bazı rivayetlere de göre bir mezar bile değil. Özellikle çarşamba günleri Türkmenlerin gelip mum yaktıklarını ancak herhangi bir kurban kesme gibi bir ayinin söz konusu olmadığını belirtmiştir. Alevi/Türkmen topluluğun yoğunlukta olmasına rağmen her kesimden bireylerin, özellikle gençlerin, gelip istek ve dileklerde bulunduğu belirtilmiştir.

3.7.Badem Dede Türbesi Soğukpınar Mahallesi Mevkii

Kemalpaşa merkezde yer alan türbe Kemalpaşa ovasını yüksekten görülecek şekilde tepe bir bölgede yer almaktadır. Soğukpınar mahallesinde bulunan Dedeyaka Mezarlığı niteliğiyle kayıtlı taşınmazda bulunan Türkmen Mezarlığı yakınında yer alan türbe Türkmen mahallesinin yakınındadır. Alevi/Türkmen cemaatin ziyaretlerde bulunduğu türbede her türlü hacet istek ve dualar için ziyaret edilmektedir. Dileklerinin bir sembolü olarak mum yakılıp ve dileklerinin kabul olması sonrasında adak olarak kurban kesilmektedir. Geniş bahçeye sahip türbe yanında kurban kesim alanı, dilek için çaput bağlanan ağaç ve mum yakma için genişçe yapılmış bir ocak bulunmaktadır.

3.8.Kız Mezarı

Badem dede türbesine 100 metre mesafede yer alan kız mezarı hemen yol üstünde sağ tarafta yer almaktadır. Kız mezarı Kemalpaşalılarca bilinen türbe mi yoksa normal bir mezar mı olduğu konusunda net bilgiler verilmese de üstü açık demir parmaklıklarla

KEMALPAŞA VE ÇEVRESİNDEKİ DİNİ ZİYARET YERLERİ ÜZERİNE BİR DİN SOSYOLOJİSİ ARAŞTIRMASI

çevrilmiş mezar yanında mumların yakıldığı bir ziyaret yerinin olduğunu göstermektedir. Ziyaret edenlerin, mum yakanların, yanına uğrayanların olması sahihsiz olmadığını gösterse de kız mezarı diye geçen mezar için dede olduğu da söylenmiştir.

3.9.Lütfullah Dede Cumalı Köyü

Gökyaka köyü gibi Cumalı Köyü de Mahmut dağının eteklerinde yer almaktadır. Geçmişte civar köylerden Cuma namazını kılmak için insanların geldiği yer olan köy, ismini Cuma namazlarının burada kılınmasından almıştır.

Camii avlusunda yer alan türbe ziyaretçi açısından canlılığını sürdürse de herhangi bir ritüelden bahsetmek mümkün değildir. Sünni bir köy olan Cumalı Köyünde, özel gün ve gecelerde bir Fatıha okumak ya da cuma günleri türbeye yapılan sade bir ziyaretin üstünde eklenecek özel bir durum söz konusu değildir. Köyde ayrıca yer alan eski mezarlıkta istiklal savaşında sancağı saklayıp düşmana teslim etmeyen kahraman Türk askerlerinin mezarları yer almaktadır.

3.10. Tufan Dede Türbesi ve Dilek Ağacı

Kemalpaşa'nın Yukarı Kızılca mevkiinde yer alan Tufan dede mezarı Kemalpaşa ve civar ilçelerden ziyaretçilerini ağırlamaktadır. Geniş bir alana sahip olan türbe alanının hemen dışında mezarlık mevcuttur. Yapım yılı ile ilgili herhangi bilgi bulunamayan türbe de Hz. Ali ve 12 imamın resmi ile Atatürk resmi bulunmaktadır. Türbenin etrafında Bektaşî dedelerden ileri gelenleri olduğuna dair mezarlar bulunmaktadır.

Her türlü dileklerin dilendiği türbede askere gitmeden önce gençlerin sağ salim gidip geri dönmeleri için mum yakılmaktadır. Kurban genellikle her kabul olunmuş dilekten sonra kesilmektedir. Özellikle her yıl muharrem ayında aşure pişirilip dağıtılan türbenin bu özel günde ziyaretçi sayısı oldukça fazla olmaktadır. İnsanların toplaşıp kaynaştığı ibadet ve dileklerde bulunduğu Muharrem Ayı ve hıdrellez zamanında Alevi/Türkmen cemaatin bir arada oldukları özel gündür.

Tufan Dedenin yedi kardeş olduğundan bahsedilmektedir. Tufan Dede hemen yukarısında 4 km uzak mesafede yer alan üstü açık mezar şeklinde olan Yaren Dede, karşı tepe de Ali Dede, Gül Dede, Sinan Dede, Kurt Baba, Hamza Baba olmak üzere yedi kardeşin 1000 yıldan fazla bir zaman önce Nif bölgesine gelip yerleştiğinden bahsedilir. Yedi kardeşin dağılarak insanlara ve bölgeye manevi güç ve umut veren liderler oldukları anlatılmaktadır.

3.11. Yaren Dede Türbesi

Tufan dede ile kardeş olduğu söylenen türbe üstü açık mezar şeklindedir. Köyün içinden ara sokakla çıkılan bir tepede iki çamlık arasında yer alan türbe Tufan Dedenin kardeşi olsa da mesafe olarak ya da popülerlik olarak ya da ziyaretçi açısından Tufan Dede kadar

ziyaretçiye sahip değildir. Ziyaret edenler genel olarak her türlü dileklerde bulunsalar da gençlerin uğrak yerlerindedir.

3.12. Ali Dede Mezarı

Tufan Dedenin kardeşlerinden biri olduğu söylenen mezar Tufan Dede Yaren Dede ve Ali dede ile aynı ailedendir Yukarı Kızılca Mevkiinde bulunup üçü de birbirlerine yakın bölgededir. Tufan Dede kadar popülerliğe sahip olmayan Ali Dede türbesi ziyaret sayısı az olmakla birlikte civarın bilinen türbelerindedir.

3.13. Gül Dede Türbesi

Aşağı Kızılca köyünde mahalle içerisinde yer alan türbe demir parmaklıklarla çevrelenmiş az sayıda da olsa dilek için çaputlar bağlanmıştır. Mum yakma ritüelinin yapıldığı türbe her tür dilek için ziyaret edilmektedir.

3.14. Sinan Dede Türbesi

Sinancılar köyü Kemalpaşa'ya 22 km uzaklıkta olan, Bağyurdu beldesine bağlı bir Yörük köyüdür. Gayesi iyiliği, doğruluğu yaymak olan ve İslamlaşma sürecinde Anadolu'ya etkide bulunmak olan Sinan Dede burada varlığını sürdürmüştür. Hakkında Alevi ya da Sünni olduğuna dair bir bilgi olmayan Sinan Dede, Sinancılar köylülerine göre Alevi dedesi değil ve mum yakma dilek dileme gibi ritüellerin köylülerce olmadığını belirtmektedir. Türbe içerisinde halılar Yasin okuma kitabı süpürge ve bir adet Hz. Ali resmi bulunmaktadır.

3.15. Hamza Baba Türbesi

Köyün ismini aldığı Hamza Baba türbesi Hamza Baba köyünde yer almaktadır. Kemalpaşa ya 30 km uzaklıkta yer alan Hamza Baba köyü bir orman köyüdür. Horasan bölgesinden batı Anadolu'nun İslamlaştırılması amacıyla gelmiş olan Hamza Babanın gazi erenlerden olduğu söylenmektedir. Anadolu'nun Fetihler dönemi temsilcilerinden olduğu söylenen Hamza Baba "Kolonizatör Türk dervişleri" şahsiyetlerinden birisi olarak geçmektedir.

Hamza baba sadece bir türbe olmanın dışına çıkmış, türbe bir köy konumundadır. Hamza baba çocuk için gelenlerin durağıdır adeta. Konu ne olursa olsun muhakkak kurban adakları yerine getirilmektedir. Hamza Baba köyü Kemalpaşa ve çevresinin dışında farklı şehirlerden otobüslerle ziyaret için gelenler özellikle Alevi/Türkmen topluluğun yoğun bir şekilde ziyaret ettikleri türbedir. Kemalpaşa ve çevresinde ise dilek ve hacet gibi durumlar olmaksızın insanların sıradan günlerde bile ziyaret ettikleri kutsal sayılan ziyaret yerlerindedir.

3.16. Kurt Baba Türbesi

Manisa Turgutlu yolu üzerinde Sarıçalı Köyü iç yolu üzerinde bulunan rivayetlere göre bebekken kurtlar tarafından büyütülmüş Horasan Erenlerinden olan bir zatın türbesidir. Kurt baba ilerleyen yıllarda halk içine karışarak ilim irfan edep ve güzel ahlakı öğütleyen halkı çevresinde toplamış bir veli kuldur. Hamza Babanın yedi kardeşlerinden biri olan kurt babanın yaşarken birçok kerametine şahitlik edenlerin olduğu, öldükten sonra ise dileklerine karşılık bulan çokça seveni vardır.

3.17. Kandiren Dede Türbesi

Manisa Turgutlu ilçesine bağlı Irlamaz köyü mezarlığı içerisinde bakımlı bir yapıya sahip Kandiren Dede Türbesi Kemalpaşa'daki Kurt Baba Türbesine 3 kilometre uzaklıktadır. Köyün isminden dolayı Irlamaz Dede Türbesi olarak da adlandırılmaktadır. Yine bu türbede de Alevi Bektaşî geleneğinin etkileri görülmektedir. İçerisinde metfun Irlamaz Dede hakkında ise bilgi elde edilememiştir. Herhangi bir bilginin bilinmemesine rağmen gerek Irlamaz köyü sakinleri gerek karşı tepedeki Kurt Baba Türbesi ziyaretçileri türbenin varlığı ve kutsallığı konusunda hem fikirdirler. Zaman zaman manevi yönden iki türbenin birbirlerini kolladıkları ise anlatılan inanışlar arasındadır.

3.18. Sırlı Dede Türbesi

Sırlı dedenin isminden de anlaşılacağı gibi kim olduğu konusu sır gibi saklı olması ancak mezarının ziyaret edilerek medetler umulacak kadar da manen çevresine güç ve umut katan bir konumdadır. Herhangi özel bir ritüelin olmamasıyla birlikte bireysel açıdan ziyaretçilerinin kendi içlerinden geldiği gibi istek, dilek ve dualarda bulunarak ziyaretlerini tamamlamış olmaktadır.

3.19. Çal Dede Ovacık

Kemalpaşa –Bayındır –Tire olmak üzere üç ilçenin de ortak ancak en uç noktasında yer almaktadır. Türbe Ovacık Yaylasında bulunmaktadır. Zirve de yer alan türbe her yıl ağustos ayının son günlerinde hazırlığı yapılan şenliklerle canlılık kazanmaktadır. Yerinin uzak ve zirvede olması dolayısıyla ulaşımı zor ve meşakkatli kılmaktadır. Her yıl güz şenliklerinin sevinçle kutlanmasını sağlayan, kadın erkek çoluk çocuk herkesin bir arada kazanları kaynatıp konuklara ikramda bulunan, dileklerin dilenilip eğlencelerin yapıldığı, neşeyle dolu bir gün geçirmesini sağlayan huzur dolu güz mevsimini karşılamalarına sebep olan bir şahsiyet olmuştur.

4. Kemalpaşa'daki Dini Ziyaret Mekânlarının Din Sosyoloji Açısından Analizi

Kemalpaşa merkez ve çevresinde türbe, yatır, şifalı su gibi kutsal mekânlar bulunmaktadır. Bu mekânları özel kılan bir hikâye ve ziyaret amaçlarına yönelik

uygulamalar mevcuttur. Bu halk inanışları ve uygulamaları Kemalpaşa'da kutsal mekân olgusuyla tezahür etmektedir. Modernleşmeyle birlikte gelişen tıp, teknoloji ve bilimsel çalışmalar her ne kadar toplum yaşamını kolaylaştırıcı olmuşsa da insanın güven duygusu, sığınma hissi ve yalnızlık gibi manevi açıdan ihtiyaç duyduğu alanlarda yeterli olmamıştır. Buna karşılık insanın varoluşsal anlama ve anlam arayışına yönelik ziyaret ettiği ve sosyokültürel yaşamda popüler dindarlığın merkezleri olan kutsal ziyaret mekânları ise çözüm olmuştur.

Psikososyal varlık olan insan hastalıklara çare bulmak, geçimsizliklerini, gidermek, çocuk istemek veya bireysel problemlerine çözmek isterken kutsal mekânların çekimine kapılmışlardır.⁴⁵ Bu cezbedici ziyaret mekânları gücünü, kendinde barındırdığına inanılan kutsiyetten almaktadırlar.⁴⁶ Feyz, bereket ve manevi gücün barındığı bu mekanların insanları çekmesindeki en önemli nokta bazı ritüel ve uygulamalarla kutsalın insanlara fayda sağlayacağına inanılmasıdır.⁴⁷ Başka bir deyişle, mahrumiyet kuramında bahsedildiği gibi bir ihtiyacı giderme çabasıyla, maddi ya da manevi faydalar elde etmek için, yapılan ziyaretler psikolojik ve sosyal nedenlerin dışında dini bir ziyaret olarak da yapıp, kutsalla ilişki kurmayı amaçlamaktadır.⁴⁸

Kemalpaşa'da halk inanışları çerçevesinde kutsalın yeri, tezahürü ve kutsalın uygulamalarda olan izleri görülmektedir. Ziyaret dindarlığı olgusu bölgenin halk inanışlarını, kültür ve değerler bağlamındaki yapısını gelecek kuşaklara ritüel ve uygulamalarla aktarmaktadır. Ziyaret mekânlarında (Hamza Baba, Tufan Dede Türbeleri) yapılan ziyaret ve uygulamalarda beraberinde getirilen çocukların görülmesi sosyalleşme teorisi çerçevesinde örnek gösterilebilir. Buna ek olarak, bazı ziyaret mekânlarında konserler, şenlikler ve kutlamalar yapılarak ziyaret dindarlığının geleneksel yapısına ek olarak popüler kültürle bağlantısı da gözlenmiştir.

Toplumu birleştiren en önemli unsur kültür iken, kültürün bütünleştirici olmasındaki en önemli araçsa dindir. Bu noktada özellikle türbe ziyaretleri toplumu bütünleştiren, sosyal işlevi olan, birlik ve dayanışmayı sağlayan kurumlardır.⁴⁹ Kemalpaşa'da yaşanmakta olan ziyaret dindarlığı, dini ve kültürel yapının anlamlı bir şekilde sürmesini sağlayan yapıdır. Bu yapının sırf dini bir yapı olmasından daha çok bir Alevi/Türkmen kültür ve geleneğinin muhafaza edilerek devamlılığı sağlanmaktadır. Alevi/Türkmenlerin yoğun olduğu bölgelerde türbeler özel günlerde mesire alanları niteliğinde olup, fiziki yapı olarak düzenli bir yapıya sahiptir.

⁴⁵ Köse -Ayten, Türbeler, 42

⁴⁶ Ünver Günay vd., *Kutsallık ve ziyaret fenomeni: Disiplinler arası bir yaklaşım* (Antalya: Otorite yayınları, 2015), 171.

⁴⁷ Muammer Ak, "Türk Halk Dindarlığı ve Evliya İnanıcı: Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 86 (Mayıs 2018), 95-110.

⁴⁸ Bulut, *Türk Halk İnanışları*, 495.

⁴⁹ Köse -Ayten, Türbeler, 35.

KEMALPAŞA VE ÇEVRESİNDEKİ DİNİ ZİYARET YERLERİ ÜZERİNE BİR DİN SOSYOLOJİSİ ARAŞTIRMASI

Din sosyolojisi penceresinden bakıldığında Kemalpaşa ve çevresi sadece sosyal süreçlerle değil dini-siyasi meselelerden etkilendiği görülmektedir. Öncesinde toplumdan kendini izole etmiş bir topluluk olarak Alevi/Türkmenler,⁵⁰ günümüzde toplumla kucaklaşan, kutsalını popüler hale getirebilen dinamik bir yapıdadır. Alevi Türkmenlerin yaşadığı mahalle veya beldelerdeki ziyaret mekanlarında yapılan ritüel ve uygulamalar geçmişte kapalı ve kendi içlerinde yaşanırken, günümüzde kendi cemaatlerinden olmayanlarla da paylaşılmaktadır. Popüler kültürün araçları olarak sosyal medya, televizyon kanalları, kısaca internet dünyasında yapılan tanıtımlarla ve düzenlenen şenliklerle herkese açık hale gelmiştir. Toplumun bütünleştiği özel günlerde inanç ve uygulamalar kısmında ise şeffaflık oluşmuştur. Bu noktalarda, sosyal açıdan değişimlerle kendini güncellemiş ve dini ziyaret olgusu sürekliliğini devam ettirmiştir.

Kırsalda ya da merkezde diye ayrıca değerlendirme yapıldığında kırsalda da merkezde de kutsalın canlılığı aynıdır. Bu çalışmada Kemalpaşa'yı özel kılan şey kırsal/merkez değerlendirmesi değil, ziyaret dindarlığı olgusunda Alevi/Türkmen ve Sünni değerlendirmesidir. Toplumun alışverişlerinde, günlük işlerinde ilişki içerisinde olması ile inanç, halk inancı ve ibadet boyutlarındaki farklılıklar ziyaret dindarlığı olgusunun seyrini farklı kılmaktadır. Buna ek olarak, Bulut çalışmasında kırsal ve kent ayrımı yaparak ziyaret mekânlarına olan ilginin değiştiğinden bahsetmiştir.⁵¹ Fakat bu çalışma göstermektedir ki kırsal kentsel ayrımından ziyade mekânın bilinirliği/ popülerliğinin daha etkili olduğu görülmektedir. Hamza Baba Türbesi örneğinde Hamza Baba Köyü Kemalpaşa'dan 35 km (40 dakika) uzaklıkta kırsal bir bölgededir. Buna rağmen bölgede en fazla ilgiye sahip olan ziyaret mekânıdır.

Kemalpaşa merkez ve köylerinde yer alan ziyaret mekânlarındaki yoğunluk ziyaretçi profiline (Alevi/Türkmen ve Sünni) göre farklılık göstermektedir. Sünni bir yapıya sahip ziyaret mekânlarında, yoğunluk daha az ve ritüeller bireysel olarak yapılan dualarla (Fatihaların ve Yasinlerin okunması) gerçekleşmektedir. Alevi gelenek yapısındaki ziyaret mekânında ise ritüeller ve uygulamalar daha yoğun ve ziyaretçi sayısı daha fazladır. Alevi/Türkmen ziyaretçi profilindeki bu yapının hâkim olduğu kesimde ziyaret dindarlığı olgusu, kendi içinde özel ve bir kültürün varlığını idame ettirme sebebidir.

Sünni cemaatte dilek dileme veya ritüellerde bulunmak inanç açısından değerlendirilmiş, uygun görülmemiştir. Araştırma sahasında Sünni dedeler ya da Şıhların var olduğu bölgelerde ziyaretçilerin sadece Cuma veya Kandil günlerinde ruhlarına Fatihaların gönderilmesi ile ziyaret ettikleri tespit edilmiştir. Her konuşmacı "biz dua istek veya muradımızı yalnızca Cenabı Hakk'a niyaz ederiz, bu yanlıştır, batıldır." diyerek karşı çıktıklarını dile getirmişlerdir. Verilen bu tepkilerin yanında nadirde olsa hem eğitim seviyesi yüksek ve Sünni ekole mensup, hem de başörtülü profilde olan ziyaretçilerle, il

⁵⁰ Mehmet Can Bilge, *İnançlar ve gelenekler çerçevesinde Anadolu'da yaşayan Alevilik: Batı Ege tahtacıları* (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 145-146.

⁵¹ Bulut, *Türk Halk İnanışları*, 494-495.

bazında yerli turistlerin de popüler kültürün bir tezahürü niteliğinde dilek diledikleri çaput bağladıkları taşlarla dileklerini sembolize ettikleri gözlemlenmiştir. Ancak Kemalpaşa da ikamet eden Sünni kesimde bu inanış ve yaklaşımlar genellikle gençlerle sınırlıdır.

Alevi dedelerin olduğu türbelerde dilek dileme, mum yakma, çaput bağlama, kabul olunmuş dilek sonrası, kurban kesme küçükbaş veya horoz gibi ritüeller vardır. Burada, dilenilen dileğin gerçekleşmesi sonucu bireyler elde ettiği kazancın karşılığı olarak kurbanlar kesmekte. Bu bulgu bizi rasyonel seçim kuramının argümanını desteklediğini göstermektedir. Türbe yapısı daha geniş ziyaretçi yoğunluğuna göre daha teçhizatlı yapılar vardır. Popüler büyük türbeler daha donanımlı ve bakımlıyken, popüler olmayan Alevi Dede Türbeleri daha çok gençlerin uğrak yeri olmuştur. Türbenin canlılığına göre özel günlerde hayırlar yapılıp dağıtılır ve bir araya gelinerek sosyalleşildiği gözlenmiştir.

Dilek ağacı veya Dağtekkke şifalı suyu gibi daha ortak noktada olan ziyaret mekânları her kesimin bulunduğu noktadır. Sağlık sorunları olanların özellikle ziyaret ettiği şifalı su, tıp ilminin yanı sıra değerlendirildiği şifa beklendiği yerdir. Herhangi bir ritüelin olmadığı su kaynağının ilahi yaratıcının kullarına bir ikramı olarak görülüp şifa beklenmektedir.

Kemalpaşa örneği gelişen teknoloji, modernleşme ve şehirleşmenin etkisi iki grupta farklı olarak görülmüştür. Alevi/Türkmenlerin kutsalını daha açık yaşaması açısından pozitif iken Sünnilerde negatif etkisi söz konusudur. Tıp, eğitim, yaygın ve yetişkin din eğitimi gibi alanlarda yapılan yenilikler ve gelişimlere rağmen Alevi/Türkmenler için modern dünyanın eskimeyen ziyaret mekânları olarak yerlerini korumaktadır. Modernleşme ve medyanın etkisiyle Alevi/Türkmenler özel günlerini, kutlamalarını ülke genelinde duyurarak yaşamaktadırlar. Ziyaret dindarlığını yoğun olarak yaşayan Alevi/Türkmenler geleneklerini korumaya da büyük önem vermektedirler. Ancak Sünni kesim için resmi din eğitimi faaliyetleri ve medyanın etkisiyle hurafe, bidat, şirk gibi kavramlar sık duyulup ve ziyaret dindarlığına bakış açısını inanç ve ritüeller boyutunda etkilemiştir.

Sonuç

İzmir'in Kemalpaşa ilçe merkezi ve merkeze bağlı köy, belde ve mahallelerinde halk dindarlığı çerçevesinde ele aldığımız dini ziyaret olgusu sosyolojik olarak analiz edilmiştir. Çalışma sahası olan Kemalpaşa ilçesinin demografik yapısında Sünni çoğunluğun yanında belirgin bir Alevi/Türkmen nüfusunun olması inanç ve kültürdeki çeşitliliği göstermektedir. Özellikle ilçe merkezinde gerek Doğu Anadolu'dan gerekse Doğu Karadeniz bölgesinden alınan göç ile çok kültürlü bir yapıya sahiptir. Bu bölgedeki ziyaret dindarlığı yoğunlukla Alevi/Türkmen bireyler tarafından kutsal kabul edilip, mübarek sayılarak, tazim ve hürmette bulunarak, belirli amaçlar için ziyaret edilen, akabinde belirli ritüellerle de desteklenmektedir.

**KEMALPAŞA VE ÇEVRESİNDEKİ DİNİ ZİYARET YERLERİ ÜZERİNE BİR DİN SOSYOLOJİSİ
ARAŞTIRMASI**

Merkezinde kutsallığın olduğu ziyaret yerleri, toplumsal ilişkilerin ve toplumdaki sembolik varlığının ötesinde toplumsal etkileşim, ilişkiler ve değişimler içerisinde kendini ortaya koymuştur. Dolayısıyla toplumumuzdaki değişim ve gelişmelere paralel olarak ziyaret fenomenindeki değişimleri de gözlemlemek gerekmektedir. Bu vesile ile toplumun dini ve kültürel tarihi, ziyaret fenomeni ışığında, kutsal sayılmış mekânlarda tezahürünü, çeşitliliğini ve canlılığını sayısız kere göstermiş ve göstermeye devam etmektedir.

Ziyaret mekânlarının özellikle Alevi/Türkmen topluluğun hâkim olduğu bölgelerde olması ve daha çok Alevi dedeleri olarak söylemlerde bulunulması ziyaret mekânlarında ziyaretçi portföyünün genel çizgisini çizmiştir. Sünni ve Alevi/Türkmen gruplarda en belirgin özellik ve ortak nokta saygı ve hürmet duyulmasıdır.

Araştırma sahasında Sünni dedeler ya da Şihların var olduğu bölgelerde ziyaretçilerin sadece Cuma veya Kandil günlerinde ruhlarına Fatihaların gönderilmesi ile ziyaretlerini gerçekleştirdikleri tespit edilmiştir. Her konuşmacının “biz dua istek veya muradımızı yalnızca Cenabı hakka niyaz ederiz, bu yanlıştır, batıldır.” diyerek karşı çıktıklarını dile getirmişlerdir. Verilen bu tepkilerin yanında nadirde olsa hem eğitim seviyesi yüksek hem Sünni ekole mensup hem de başörtülü profilde olan ziyaretçilerle, il bazında yerli turistlerin de dilek diledikleri çaput bağladıkları taşlarla dileklerini sembolize ettikleri gözlemlenmiştir. Kemalpaşa merkezde ikamet eden Sünni kesimde bu inanış ve yaklaşımlar genellikle gençlerden ibaret olmaktadır.

Author contributions: Hicret HATUN – Ramazan BULUT

Conflict of Interest: No conflict of interest was declared by the authors.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Ak, Muammer. "Türk Halk Dindarlığı ve Evliya İnancı: Sosyolojik bir Yaklaşım". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* . 12/86 (Haziran 2018), 95-110.
- Ak, Muammer. "Türk Halk Dindarlığı ve Evliya İnancı: Sosyolojik Bir Yaklaşım". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* . 86 (Mayıs 2018), 95-110.
- Ak, Muammer. "Ziyaret Fenomeni Bağlamında Türk Popüler Dindarlığı". *Toplum Bilimleri Dergisi*. 9/18 (Temmuz 2015), 279-296.
- Arslan, Mustafa. "Popüler Dindarlık Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 3/4 (2003), 97-116.
- Berger, Peter. "Sekülerleşme Yanlışlandı". çev. M. A. Kirman, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1 (2008), 271-281.
- Bilge, Mehmet Can. *İnançlar ve Gelenekler Çerçevesinde Anadolu'da Yaşayan Alevilik: Batı Ege Tahtacıları* (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 145-146.
- Brown, Barbara B. –Perkins, Douglas D. "Distruptions in Place Attachment". *Place Attachment. Human Behavior and Environment*. ed. Altman, I., Low, S.M. (Boston: Springer, 1992).
- Bruce, Steve. "A Sociology Classic Revisited: Religion in Banbury". *Sociological Review* . 59/2 (Mayıs 2011), 201–222. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2011.02003.x>
- Bulut, Ramazan. "Türk Halk İnanışları Bağlamında Dini Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım: Uşak Örneği". *Halk İnanışları ve Uygulamaları*. ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu. Ankara: Nobel Yayınları, 2021.
- Eliade, Mircea. *Essential Sacred Writings from Around the World*. San Francisco, Harper, 1992.
- Eliade, Mircea. *Images and Symbols: Studies in Religious Symbolism*. Princeton University Press, 1991.
- Furseth, Inger – Repstad, Pal. *Din Sosyolojisine Giriş: Klasik ve Çağdaş Kuramlar*. çev. İhsan Çapcıoğlu ve Halil Aydınalp, Ankara: Birleşik Yayınevi, 2011.
- Glock, Charles – Stark, Rodney. *Religion and Society in Tension*. Chicago: Rand McNally, 1965.
- Gofman, Alexander. "Tradition, Morality and Solidarity in Durkheim's Theory". *Istanbul University Journal of Sociology* 39/1 (Ekim 2019), 25-39.
- Graeber, David. *Değer Teorisi*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2017.
- Günay, Ünver vd., *Kutsallık ve Ziyaret Fenomeni: Disiplinler arası bir Yaklaşım*. (Antalya: Otorite yayınları, 2015), 171.
- Günay, Ünver. "Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1/15 (2003), 5-36.
- Günay, Ünver. ed. *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*. Önder Matbaacılık, 1996.
- Günay, Ünver. *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat*. Erzurum Kitaplığı, 1999.
- İnan, Abdulkadir. *Manas Destanı*. Ankara: MEB Yay, 1992.
- James, William. *Pragmatism and Other Writings*. New York: Penguin Books, 2000.
- Karavaşin, Hakkı. "Din Sosyolojisinde Ziyaret Dindarlığı: Şanlıurfa Örneği". *Ekev Akademi Dergisi* 16/53 (Güz 2012), 279-294.
- Köse, Ali –Ayten, Ali. *Türbeler: Popüler Dindarlığın Durakları*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Kurt, Abdurrahman. "Dindarlığı Etkileyen Faktörler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 18/2 (2009), 1-26.
- Kurt, Abdurrahman. *Din Sosyolojisi*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2012.
- Mack, Joanna –Lansley, Stewart. *Poor Britain*. Londres: Allen and Urwin, 2009.
- Marx, Karl – Engels, Friedrich. "Din ve İdeoloji". Çev. Mevlüde Ayyıldızoğlu, Der: Yasin Aktay- M. Emin Köktaş, *Din Sosyolojisi*, Konya: Vadi yay, 1998.
- Mazumdar, Shampa – Mazumdar, Sanjoy. "Sacred Space and Place Attachment". *Journal of Environmental Psychology*. 13 (1993), 231-242.
- Mcgregor, Andrew. "The Circassian Qubba-s of Abbas Avenue, Khartoum: Governors and Soldiers in 19th Century Sudan". *Nordic Journal of African Studies*. 10/1 (2001), 13.
- Okumuş, Ejder. "Hacı Bayram-ı Velî, Şehir ve Toplumsal Değişim". *II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı 2*. (2017), 231.
- Oymak, İskender. Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni". *Dini Araştırmalar*. 5/14 (2002), 131-148.

**KEMALPAŞA VE ÇEVRESİNDEKİ DİNİ ZİYARET YERLERİ ÜZERİNE BİR DİN SOSYOLOJİSİ
ARAŞTIRMASI**

- Özcan, Kerim. "Kurumsal Söylemin Rasyonel Temelleri: Yeni Kurumsal Kuram Bağlamında Rasyonelite Tartışması". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* . 1/13 (2011), 297-326.
- Polat, Kemal. "Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar". *Dini Araştırmalar* 8/22. (Mayıs 2005), 351-356.
- Relph, Edward. *Place and Placeness*. London, UK: Pion Limited, 1965.
- Stark, Rodney - Bainbridge, William Sims. *The Future of Religion: Secularization, Revival, and Cult Formation*. Univ of California Press, 1985.
- Stark, Rodney - Glock, Charles. "The New Denominationalism". *Review of Religious Research*. 7/1 (1965).
- Tanyu, Hikmet. *Türkiye'de Adak ve Adak Yerleri*. Ankara: Elips Kitap, 2007.
- Tarsus Kaymakamlığı. "Makam-ı Danyal Camii (Danyal Peygamber Türbesi)". Erişim 17 Ocak 2023. <http://www.tarsus.gov.tr/makam-i-danyal-camii-danyal-peygamber-turbesi>
- Türkel, Rifat. "Etkileri Açısından Vehhâbilik (Suûdi Arabistan Dışı Ülkeler Örneği)". *The Journal of Academic Social Science Studies*. 6/8 (Ekim 2013), 699-718.
- Vermeer, Paul. "Religious Education and Socialization". *Religious Education*. 105/1 (Feb 2010), 103-116.
- Warner, Stephen - Wittner, Judith G. ed. *Gatherings in Diaspora: Religious Communities and The New İmmigration*. (Temple University Press, 1998).
- Weber, Max. *Sosyoloji Yazıları*. Çev. Taha Parla, İstanbul: İletişim, 1993.
- Wilson, Bryan. "Secularisation." *Key Ideas in Sociology*. Cheltenham: Nelson Thornes Ltd, 2003.